

L'Aprentatge servei al món: una visió comparativa

Roser Batlle*

Resum

El panorama mundial de l'aprenentatge servei (APS) és força complex entre d'altres motius perquè el seu origen i desenvolupament es barreja amb la pràctica del *servei comunitari* dels estudiants o el *voluntariat*. Amb tot, però, es pot parlar amb una certa seguretat del nivell d'institucionalització o implantació reglada que l'APS té en diferents països, atès que aquesta ve documentada per lleis, decrets o altres normatives diverses. Per tenir una visió de l'heterogeneïtat —i alhora riquesa de matisos— de l'APS arreu del món, l'article repassa sis països amb plantejaments no coincidents: Mèxic, Estats Units, Argentina, Colòmbia, Països Baixos i Espanya.

Paraules clau

aprenentatge servei, servei comunitari, voluntariat

Recepció de l'original: 13 de novembre de 2011

Acceptació de l'article: 12 de desembre de 2011

Per què és tan difícil fer el mapa mundi de l'APS?

Els orígens i el desenvolupament de l'APS arreu del món estan barrejats amb els d'un altre concepte molt pròxim: el servei comunitari. En tot cas, la noció i les pràctiques de servei comunitari són anteriors a l'aprenentatge servei. Però l'un i l'altre coexisteixen i conflueixen al voltant d'una idea eix: fer un servei a la comunitat resulta una experiència valuosa en l'educació dels nois i noies. A vegades no es distingeix ben bé una pràctica de l'altra i, per això, resulta una mica difícil dibuixar amb exactitud l'estat de consolidació de l'APS en el mapa educatiu internacional.

En el cas del *servei comunitari* o *voluntariat estudiantil*, no s'espera que l'acció de servei tingui cap vincle curricular concret: es tracta només d'una activitat que es considera bona per a la formació humana. En ocasions el centre educatiu proveeix aquesta pràctica, però altres moments no, i simplement la reconeix. Pot ser obligatori o no, i fer-se dintre del centre educatiu o fora.

En el cas de l'APS, per contra, sí que es persegueix un vincle curricular, bé sigui perquè s'estableix com a metodologia d'algunes assignatures o bé perquè constitueix un bloc curricular propi. Igual que el servei comunitari, pot ser obligatori o no, i fer-se dintre del centre educatiu o fora.

Per comprendre millor les dificultats de diferenciar aquestes pràctiques nítidament, podríem repassar dues situacions freqüents a escala internacional: les dificultats derivades de l'existència de pràctiques de naturalesa diversa no conceptualitzades com a APS (però molt pròximes o pràcticament identificades amb ell) i les de caire més aviat tècnic.

(*) Emprenedora social d'Ashoka. Es dedica a difondre l'APS a Espanya. És pedagoga, membre del Centre Promotor APS i de la Fundació Zerbikas. Està especialitzada en APS, educació en valors, educació per a la ciutadania i educació no formal. Autora de diversos llibres i guies sobre aquests temes (www.roserbatlle.net). Adreça electrònica: roserbatlle@telefonica.net.

Entre les primeres, sobretot ens trobem amb una gran diversitat d'enfocament o de naturalesa de les institucions impulsores, com ara:

- El servei comunitari obligatori dins del sistema educatiu, però independent del currículum acadèmic: el sistema educatiu d'alguns països (Mèxic, Colòmbia, etc.) contempla un servei comunitari dels estudiants com a part obligatòria del seu itinerari de formació en alguna de les seves etapes, i no li dona el nom d'aprenentatge servei. I precisament la justificació d'aquesta obligatorietat rau en la utilitat del servei comunitari per a la formació de la personalitat del jove, per estimular la seva responsabilitat i compromís vers la seva pàtria —és a dir, per trobar «l'equivalent moral de la guerra» (James, 1906)—, per concretar l'educació cívica o els valors de la constitució. És innegable, doncs, que en aquests casos s'estableix un vincle entre el servei a la comunitat i els aprenentatges. En tot cas, aquests aprenentatges estan cenyits a l'àmbit dels valors i les actituds són relativament independents del currículum estrictament acadèmic, o no tenen res a veure. A més, sovint el dispositiu institucional que articula l'obligatorietat i hi dona resposta no és l'acadèmic, de manera que els docents poden mantenir-se gairebé al marge perquè hi ha un altre circuit administratiu i equip no docent que se'n fa càrrec.
- El servei comunitari com a part de l'ideari de centres concrets: molts centres educatius privats, federacions d'escoles i congregacions de caràcter religiós, també esteses per tot el món, incorporen el servei a la comunitat en el seu pla d'estudis, encara que el servei comunitari no sigui preceptiu al seu país. Ho fan perquè consideren que dur a terme un servei als altres és una pràctica altruista coherent amb els seus principis religiosos i ha de ser part inexcusable de la formació humanística dels seus estudiants. Poden col·locar aquestes accions de servei a la comunitat en l'assignatura de religió, o bé considerar-les com a independents. Però tampoc en aquests casos se sol utilitzar el nom d'aprenentatge servei. Com a mínim fins ara.
- Les iniciatives de participació i voluntariat de les universitats: solen néixer sense una intencionalitat precisa d'assolir o consolidar aprenentatges curriculars. Més aviat responen a un desig genèric de promoure entre els joves espais de protagonisme i incidència social. Però, tot i així, en alguns països de Llatinoamèrica, per exemple, aquestes iniciatives¹ protagonitzades pels estudiants aconsegueixen uns nivells notables d'aplicació i transferència de coneixements a les comunitats destinatàries del servei; i per tant, tenen un valor formatiu innegable. Tampoc en alguns casos aquestes iniciatives no es reconeixen a sí mateixes com a pràctiques d'aprenentatge servei.
- L'aprenentatge servei fora del sistema escolar: els moviments d'educació no formal, com ara l'escoltisme, estesos a nivell mundial, tradicionalment han adoptat el servei a la comunitat com a eina educativa per a la formació en valors humans, coherent amb el seu ideari. Podem dir que practiquen una modalitat d'aprenentatge servei no relacionada amb continguts curriculars, però sí amb els continguts educatius presents en els projectes pedagògics d'aquests movi-

(1) És el cas de *Opción Latinoamérica* (www.opcionlatinoamerica.org) i de *Un techo para mi país* (www.untechoparamipais.org) [accés: 22.11.2011].

ments. Tanmateix, quan es descriu l'evolució o implantació de l'APS en un país no se sol fer referència a les pràctiques dels moviments d'educació no formal. I tampoc el sector de l'educació no formal les bateja com a projectes APS. Per tant, resulten invisibles als estudiosos del tema, però el fet és que existeixen, estan arrelades, i funcionen.

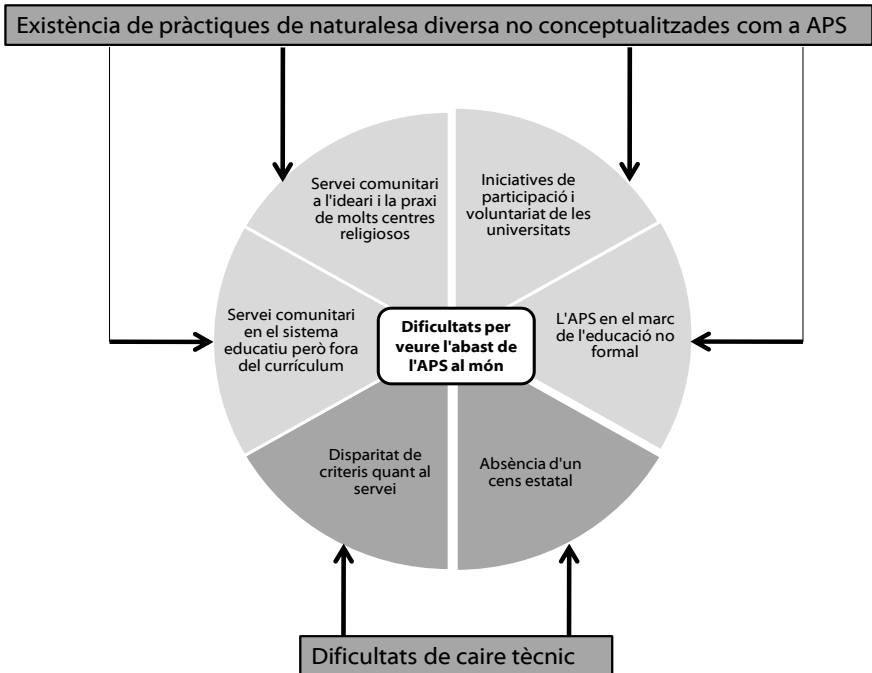
Entre les dificultats de caire més aviat tècnic, en distingiríem dues:

- La disparitat de criteris quant a l'envergadura del servei: diferents nivells d'exigència respecte *quina quantitat de servei mínim es necessita per considerar que un projecte mereix el nom d'aprenentatge servei*. Per exemple, en algunes universitats dels Estats Units no comptabilitzarien com a APS una pràctica de menys de 40 hores o que durés menys d'un trimestre. Aplicant aquest filtre, doncs, molts projectes APS restarien invisibles com a tals.
- L'absència d'un cens estatal: excepte en els països on hi ha algun nivell d'obligatorietat, i per tant, existeix algun rendiment de comptes cap centre educatiu està obligat a declarar que practica l'APS. Una situació, d'altra banda, semblant a la d'altres temes, com ara l'educació ambiental, el mètode global de lectura, etc. Fins i tot Estats Units, un dels bressols de l'APS i un dels més motivats a comptabilitzar l'impacte, només pot respondre aproximadament a la pregunta: *¿quants nois i noies practiquen APS cada any?*².

Per tant, no és gens fàcil fer el mapa mundial de l'APS, ja que viu en diferents ecosistemes i adopta formes també molt diverses. Del que es pot parlar amb una certa seguretat és del nivell d'institucionalització o implantació reglada, perquè aquesta es troba documentada per lleis, decrets o altres normatives.

Per tenir una visió de l'heterogeneïtat de l'APS arreu del món, pot ser útil repassar sis països amb plantejaments no coincidents: Mèxic, Estats Units, Argentina, Colòmbia, Holanda i Espanya.

(2) L'informe anual *Growing to greatness* és el que pot aportar les dades més generals sobre l'estat de l'APS als Estats Units, elaborat per NYLC (National Youth Leadership Council). www.nylc.org [accés: 22.11.2011].

Figura 1. Dificultats per veure l'abast de l'APS al món

Mèxic

Per trobar la petjada de l'aprenentatge servei a Mèxic cal anar directament al servei social comunitari, que aquest país va establir per als estudiants universitaris el 1910, moment en què comença la Revolució Mexicana. Podem dir, doncs, que Mèxic és el país més veterà en l'establiment d'alguna mena d'institucionalització de l'APS a nivell mundial.

El 1946 es va reglamentar un període de 480 hores de servei a la comunitat per a tots els que volguessin aspirar a un títol professional, i aquesta obligació no ha estat modificada a dia d'avui.

El servei social comunitari l'ofereix cada universitat pel seu compte, sense necessitat, a priori, que hi hagi vinculació acadèmica de cap mena. Els professors de les diferents carreres i matèries, doncs, són aliens al servei, considerat una activitat que computa hores, individualment, a cada estudiant.

A la pràctica, les universitats solen tenir un departament administratiu (no docent) que s'encarrega de distribuir els estudiants en diferents serveis comunitaris, enviar-los «al terreny» i registrar les hores reglamentàries.

Evidentment, amb el temps això ha tingut resultats desiguals: en alguns llocs s'ha fet molt bé, però en altres llocs el servei comunitari ha derivat en una obligació desprestigiada de poc valor social i formatiu.

Des de fa anys algunes universitats públiques i privades intenten revitalitzar aquesta pràctica i donar-li una autèntica dimensió tant en l'aspecte acadèmic com en la formació ciutadana. Exemple d'aquest esforç és la tasca que està fent l'Instituto Tecnológico de Monterrey, una de les universitats privades més prestigioses de Llatinoamèrica.

La via de transformació que ha articulat el Tec de Monterrey és, precisament, la reconversió progressiva del servei social comunitari (SCC) en projectes d'aprenentatge servei. De moment el Tec ha reconvertit 240 hores del total de 480 hores en pràctiques APS. La substitució total i de cop no és viable, atès que el SCC compta amb una estructura administrativa molt reglamentada al país i, d'altra banda, justament el que busca el Tec és que els professors de qualsevol carrera s'impliquin i adoptin l'APS com a metodologia de les seves matèries.

La definició d'aprenentatge servei que difon el Tec és la següent:

És una metodologia educativa basada en una experiència solidària, en la qual els estudiants, docents i membres de la comunitat treballen i aprenen junts per a resoldre necessitats específiques de la comunitat, utilitzant el coneixement i realitzant transferència de coneixement per al bé comú. (Benavides, 2007)

Figura 2.
Producció audiovisual para ONG's
és una pràctica APS a la Facultad de Ciencias de la Información y la Comunicación del Tec de Monterrey

Estats Units

Els Estats Units són, després de Mèxic, el següent país que incorpora el servei a l'aprenentatge acadèmic. El 1915 es documenta el primer currículum de pràctiques en la comunitat, i el 1967 s'utilitza per primera vegada el mot *Service-Learning* (Ochoa, 2010, p. 11-39).

El concepte més estès d'APS als Estats Units és probablement el que difon el *National Service-Learning Clearinghouse*³: «L'aprenentatge servei és una estratègia d'ensenyament i d'aprenentatge que integra un servei significatiu a la comunitat amb la instrucció i la reflexió per enriquir l'experiència d'aprenentatge, educa la responsabilitat cívica i reforça les comunitats» (National Service-Learning Clearinghouse, 2011).

Malgrat tot, com a la resta del món, no sempre està clara la línia divisòria entre el voluntariat o *community service* dels estudiants i les pràctiques d'aprenentatge servei o *Service-Learning*. Tots dos conceptes, que emfatitzen el paper del compromís cívic

(3) El NSLC és el centre de recursos sobre aprenentatge servei més complet dels Estats Units, i està vinculat al programa federal Learn and Serve America: www.servicelearning.org [accés: 22.11.2011].

en la formació dels joves, van rebre un important suport institucional des de l'era Kennedy (1961-1963) fins a l'actualitat. La recordada frase d'aquest president «No et preguntis que pot fer el teu país per a tu, sinó què pots fer tu per al teu país», expressa l'arrelament i prestigi de l'esperit de servei i l'altruisme als Estats Units, cosa que explica l'extraordinari desenvolupament que ha tingut aquí l'aprenentatge servei.

Es calcula que un 24% de les escoles de primària i secundària, és a dir, 20.400 centres educatius, apliquen aprenentatge servei, implicant 4,2 milions d'estudiants. D'altra banda, 1.198 universitats i centres d'educació superior en general —dels 5.750 que hi ha als EUA— estan associats a *Campus Compact*⁴, una xarxa que aplega les institucions compromeses amb el compromís cívic, l'aprenentatge servei, i el voluntariat.

Figura 3. *Project Ignition* és una pràctica APS, impulsada per NYLC, per a la prevenció dels accidents de trànsit dels adolescents.

No és possible separar i dimensionar amb precisió l'abast de l'APS, perquè queda englobat amb iniciatives de servei comunitari i d'altres similars.

A més, 35 estats han adoptat polítiques actives de promoció de l'APS, entre els quals l'estat de Maryland, que el considera un requisit obligatori per aconseguir la graduació en la secundària⁵.

No obstant això, l'aprenentatge servei ha experimentat una disminució gradual des de 1999, any en què practicaven APS el 32% dels centres educatius, fins el 2008, en què el practicava un 24%. Simultàniament, les pràctiques de voluntariat o *community service* han augmentat proporcionalment: el 1998 representaven un 64% i el 2008 havien pujat al 68%.

Segons Jim Kielsmeyer, expert en APS i membre fundador de NYLC (National Youth Leadership Council) l'organització veterana de l'APS als Estats Units, la causa del descens rau en la progressiva disminució dels fons federals per a la promoció de l'aprenentatge servei i, també, en el distanciament entre el programa *Learn and Serve*

(4) www.campuscompact.org [accés: 22.11.2011].

(5) Totes aquestes dades estan extretes de *Growing to greatness 2010* dels *fact sheets* de NSLC i de *Community Service and Service-Learning in America's Schools*, Corporation for National and Community Service, Office of Research and Policy Development 2008.

America, programa federal proveïdor de fons i recursos, i el Departament d'Educació dels Estats Units (Kielsmeyer, 2010).

Davant d'aquest descens, les organitzacions com NYLC i moltes universitats americanes s'han preocupat a bastament per demostrar l'eficàcia de l'APS quant a la millora dels resultats acadèmics, generant una munió d'estudis d'impacte en els estudiants.

Amb l'arribada del president Obama al govern l'any 2009 es va difondre un pla ambiciós⁶ per promoure el servei comunitari i l'aprenentatge servei, incorporant aquest com a pràctica obligatòria de 50 hores a la Secundària. Però la crisi econòmica ha truncat els plans i actualment el mateix programa *Learn and Serve* està en risc de ser eliminat, en veure molt disminuït el seu pressupost.

Argentina

Argentina és, sense cap dubte, un dels països més experimentats quant a desenvolupament, conceptualització i impacte de l'aprenentatge servei en el sistema educatiu. Les pràctiques solidàries en les escoles i universitats han gaudit sempre d'àmplia tradició en aquest país.

A partir de 1997 es llancen els Seminaris Internacionals anuals, en el marc del programa ministerial «Educació Solidària». Durant molts anys, l'aprenentatge servei, sense ser obligatori, ha gaudit de gran prestigi i ha constituït una sòlida política educativa del Ministeri d'Educació. Com a resultat de tot plegat, al 2011 es calcula que 1.900.000 estudiants, junt amb 57.058 docents de prop de 15.000 institucions educatives argentines (centres de primària i secundària, escoles professionals, universitats) practiquen APS en aquest país⁷.

Així com la fonamentació pedagògica de l'APS als EUA beu de les fonts de John Dewey, a l'Argentina es barreja la tradició pedagògica nord-americana amb la inspiració pedagògica, filosòfica i política de Paulo Freire⁸. Per aquesta raó, i de manera molt especial durant els durs anys de la darrera crisi econòmica del país (2001), els projectes d'aprenentatge servei argentins sorprenen per l'impacte social en l'entorn, i s'hi detecta una alta sensibilització i compromís enfront de la pobresa i l'exclusió social.

(6) Com a exemple, el *Barack Obama and Joe Biden's plan for universal voluntary citizen service* es proposava: «Integrate service-learning into our schools and universities to enable students to graduate college with as many as 17 weeks of service experience under their belts».

(7) Dades aportades pel Programa Nacional Educación Solidaria, Ministerio de Educación. www.me.gov.ar/edusol/ [accés: 22.11.2011]

(8) Són paraules de María Nieves Tapia, experta argentina en aprenentatge servei i directora de CLAYSS, a la 12ª Reunió de la *Red Iberoamericana de Aprendizaje Servicio*, Buenos Aires, 17 d'agost 2011.

Figura 4.
El *Proyecto Piletones* és una pràctica APS de la Facultat de Veterinària de la Universitat de Buenos Aires, adreçada a la prevenció de les malalties zoonòtiques en un dels barris més desfavorits de la ciutat.

Ara fa 14 anys, el Ministeri d'Educació, en col·laboració amb CLAYSS (Centro Latinoamericano de Aprendizaje y Servicio Solidario), va convocar per primer cop un seminari internacional sobre aprenentatge servei, que s'ha anat repetint cada any, associat fins fa poc a l'atorgament de premis «presidencials» sobre APS, al qual s'hi presenten centres educatius de tots els nivells.

El seminari internacional ha anat creixent amb els anys, convertint-se en un lloc de trobada habitual dels experts nacionals i internacionals. Fa sis anys, CLAYSS va crear, juntament amb l'organització nord-americana NYLC, la *Red Iberoamericana de Aprendizaje Servicio*, que reuneix 60 institucions, universitats i organitzacions dels EUA, Argentina, Panamà, Veneçuela, Colòmbia, Perú, Equador, Bolívia, Paraguai, Xile, Uruguai, Brasil i Espanya.

Actualment, la Llei d'Educació Nacional estableix com obligatòria una pràctica d'aprenentatge servei en l'Educació Secundària⁹. El nom tècnic que la Llei identifica amb aquestes pràctiques és «proyectos sociocomunitarios solidarios».

Amb aquesta normativa es volen promoure especialment els projectes solidaris que superen les pràctiques exclusivament assistencials; estimulen el protagonisme juvenil, tenen cura de la qualitat acadèmica i promouen processos d'inclusió i pertinença.

Els projectes d'aprenentatge servei obligatoris a la secundària han de tenir una durada mínima d'un trimestre, articular-se al menys amb una matèria i combinar temps a l'aula amb temps de servei a la comunitat.

A més, s'espera que, a banda d'atendre una necessitat social de l'entorn, els projectes APS atenguin també una necessitat interna del centre educatiu, com per exemple la reducció del fracàs escolar, de l'absentisme, de la deserció, etc.; i ultrapassin el nivell de l'aula, la matèria o el professorat concret.

Per a molts centres educatius que ja practicaven APS, la normativa representa un estímul de cara a institucionalitzar l'APS: passar del projecte vinculat a un o més

(9) Resolución Consejo Federal de Educación (RCFE) N°93/09, 17 desembre del 2009, «Orientaciones para la organización pedagógica e institucional de la educación secundaria obligatoria». Disponible a: www.me.gov.ar/edusol [accés: 22.11.2011].

docents en una o més matèries, gairebé com a metodologia específica d'assignatures concretes, a instal·lar realment l'APS dins del projecte educatiu del centre, com a element identitari pedagògic del centre educatiu.

Per tal d'implementar l'obligatorietat, el Ministeri ha posat en marxa una acció pilot amb 1.000 centres públics d'Educació Secundària, als quals dota d'uns 300 dòlars mensuals per compensar la dedicació del docent que coordinaria els projectes APS al centre.

Els 1.000 centres educatius que participen d'aquesta prova pilot han estat triats pels governs provincials, que han rebut per part del Ministeri un llistat dels centres educatius locals que de manera continuada i amb alta qualitat havien estat participant de la convocatòria al *Premio Presidencial Escuelas Solidarias*. En aquest punt, podem afegir que la definició argentina d'aprenentatge servei és: «Servei solidari destinat a atendre de forma acotada i eficaç necessitats reals i sentides amb una comunitat i no només per a ella. Protagonitzat activament pels estudiants des del plantejament a l'avaluació. Articulat intencionalment amb els continguts d'aprenentatge (curriculars, reflexió, desenvolupament de competències per a la ciutadania i el treball d'investigació)»¹⁰.

Colòmbia

La situació a Colòmbia de l'aprenentatge servei és ben peculiar, perquè si bé no és gens conegut en els sectors educatius i governamentals, existeix una pràctica obligatòria certament similar. En aquest sentit, la Llei General d'Educació de 1994 va establir el servei social obligatori estudiantil (SSOE) per als estudiants d'Educació Secundària, durant els graus 10 i 11, és a dir, entre els 14 i els 16 anys. Posteriorment, una resolució de 1996 va establir el funcionament i la reglamentació.

Sorprenentment, aquesta normativa descriu els objectius del servei social obligatori de la mateixa manera que es podrien descriure els objectius clau de l'aprenentatge servei, entre d'altres: «Sensibilitzar l'educand davant de necessitats, interessos, problemes i potencialitats de la comunitat per tal que adquireixi i desenvolupi compromisos i actituds en relació a la seva millora». «Promoure l'aplicació de coneixements i habilitats aconseguits en àrees obligatòries i optatives definides en el pla d'estudis que afavoreixin el desenvolupament social i cultural de les comunitats» (Ministerio de Educación Nacional, 1996).

El SSOE té una durada mínima de 80 hores i cada centre educatiu, tant públic com privat, gaudeix de llibertat per estructurar-les a la seva manera. Fins i tot es contempla el cas d'estudiants que es busquen aquestes pràctiques pel seu compte i demanen al centre educatiu que les hi reconegui.

El servei social ha estat molt aprofitat com a suport específic per a l'alfabetització i la inclusió social. En les pràctiques més freqüents els estudiants ensenyen a llegir i escriure a persones grans, realitzen activitats d'acompanyament i entreteniment en residències d'avis, fan reforç escolar als nens petits, activitats d'animació en zones deprimides o visiten hospitals.

(10) Definició aportada per Nieves Tapia al *14º Seminario Internacional de Aprendizaje Servicio*, Buenos Aires, agost 2011. Representa una actualització de la que utilitzaven fins ara.

No hi ha control específic per part de les administracions acadèmiques. En la mesura en què per llei el SSOE forma part del projecte educatiu del centre, quan hi ha una inspecció, aquesta també supervisa com està funcionant el SSOE.

Figura 5.
El *Proyecto Agricultura urbana* és una pràctica APS de l'escola Los Comuneros, de Popayán, que consisteix en la recuperació i difusió de la tradició agrícola i l'alimentació saludable entre la població.

En general, la percepció majoritària és que si bé el SSOE podria ser una bona oportunitat i la normativa que l'empara és bona, a la pràctica no hi ha condicions per garantir la qualitat i l'interès de les pràctiques, ni tampoc la vinculació curricular exigida. Per tant, en alguns centres funciona perfectament i en d'altres ha quedat desvirtuat, amb el risc evident de desnaturalització o devaluació de les accions solidàries.

Una iniciativa interessant és la de la xarxa *Recojo*¹¹, que intenta revaloritzar el SSOE amb plantejaments de qualitat educativa i social. El seu programa *Cielo a Tierra* ofereix a centres educatius, entitats socials, municipis i empreses una nova visió del SSOE en la línia de reforçar-lo i identificar-lo amb elements d'identificació amb l'APS.

En l'àmbit universitari es troben dues tradicions. D'una banda, existeix l'any rural obligatori per a estudiants de les àrees de la salut (medicina i odontologia). En l'últim any de la carrera, els estudiants han de desplaçar-se a zones rurals —en algunes ocasions s'accepten treballs en àrees urbanes però en condicions molt determinades i en zones de marginalitat— i allí tenen el seu primer any d'experiència i el seu últim any d'estudi. Encara que reben una compensació, aquesta és més una beca de sosteniment que un pagament pel seu treball.

D'altra banda, en les carreres socials, el semestre de pràctiques pot fer-se en projectes socials, però també en qualsevol tipus d'entitat o empresa. En tot cas, aquestes pràctiques, bo que s'assemblen, no estan conceptualitzades com a pràctiques APS, i pot ser que algunes universitats les duguin a terme pel seu compte. A Colòmbia totes les universitats són autònomes, encara que es coordinen en molts aspectes.

Actualment hi ha un procés de discussió intens entorn de la reforma de la Llei 30 de 1992, per a l'Educació Superior. La qüestió està en la RSU, en la projecció social de les universitats, un moment a l'alça de la seva privatització. No obstant això, diverses universitats privades de caràcter confessional impulsen projectes de compromís cívic dels estudiants molt propers a l'APS¹².

(11) Red Colombiana de Jóvenes. www.recojo.net [accés: 22.11.2011].

(12) Universitat Javeriana de Cali, Universitat Javeriana de Bogotà (jesuïtes).

Com a exemple d'iniciativa específica existeix una organització social, *Opción Colombia*, dintre de la xarxa *Opción Latinoamérica*¹³, que impulsa precisament les pràctiques socials en totes les carreres amb la inspiració de l'aprenentatge servei i la filosofia de retornar a la societat allò que aquesta ha atorgat als joves que tenen l'oportunitat d'accedir a estudis superiors.

Holanda

Abans del 2003 el govern holandès estava preocupat per una sèrie de factors que afectaven el jovent del país. En primer lloc els darrers anys havia baixat sensiblement a la societat holandesa el percentatge de joves que s'implicaven en tasques de voluntariat. I això era particularment preocupant en el sector de joves procedents de la immigració. En segon lloc, les polítiques governamentals estaven posant èmfasi en la responsabilitat ciutadana, s'orientaven a promoure «la bona ciutadania». I en tercer lloc, era necessari trobar alternatives cíviques al servei militar.

Amb aquestes preocupacions, el govern va articular una resposta en el *civic intership* (pràctiques cíviques), una experiència obligatòria de servei a la comunitat per als estudiants de secundària, que, a més a més, encaixava en les noves metodologies d'aprenentatge convenients d'implementar en el sistema educatiu. Però, per posar-ho en marxa, Holanda va traçar un camí llarg i sòlid d'experimentació i formació.

El 2003 es van establir 10 projectes pilot. Entre el 2004 i el 2006, el 60% de les escoles experimentaven el *civic intership* amb suport de finançament públic. El 2007 es va introduir la llei que definitivament marcava la implantació obligatòria amb la fita de fer-la efectiva el 2011.

Per dirigir aquest procés es va constituir un equip coordinador a nivell nacional, amb dues institucions per al desenvolupament social encarregades, cadascuna, d'un sector diferent: CPS va liderar el procés amb el sector educatiu i MOVISIE el va liderar amb el sector de les organitzacions socials proveïdores de les activitats de servei.

Figura 6.
Ensenyar informàtica a la gent gran és una de les pràctiques més habituals del *civic intership* holandès.

Tanmateix, a final del 2010 el 98% de les escoles de secundària ja estaven implementant el *civic intership*, el que representa el 85% dels estudiants.

En la pràctica, el *civic intership* consisteix en un servei a la comunitat que es fa al llarg de l'escolarització a secundària, entre els 12 i els 16 anys, i suma un total de 30

(13) www.opcionlatinoamerica.blogspot.com/ [accés: 22.11.2011].

hores (al principi es van concretar 72, però finalment es van ajustar). El *civic intership* s'ha d'acordar, sempre que sigui possible, amb entitats socials i associacions de voluntariat de l'entorn. Es dona una gran llibertat d'acció a cada estudiant, que pot triar l'entitat social en funció dels seus interessos i desenvolupar la pràctica a títol individual per parelles, grupal, etcètera. En tot cas, serà avaluat pel professorat i també per l'entitat social que l'acull.

Segons MOVISIE, una de les institucions socials encarregades d'articular el procés en l'àmbit estatal, el *civic intership* és una mena de «voluntariat obligatori», un servei a la comunitat que es desenvolupa des de l'escola de secundària de manera obligatòria per tots els alumnes. Tal com el descriu la llei holandesa es podria entendre com a més pròxim al concepte de *community service* que al concepte d'aprenentatge servei. Però, tot i que la llei no indica que sigui necessari relacionar el servei comunitari amb cap assignatura concreta, aquesta relació existeix en la majoria de les pràctiques. Podríem dir que la manera de fer *civic intership* l'apropa a l'aprenentatge servei, del qual prenen la definició dels Estats Units¹⁴: «Una experiència d'ensenyament i aprenentatge que integra un significatiu servei a la comunitat amb la formació i la reflexió, que enriqueix l'experiència d'aprenentatge, educa la responsabilitat cívica i reforça les comunitats».

L'estat aporta finançament específic¹⁵, fins a 240€ per alumne/*civic intership*. D'aquesta quantitat, 175€ es destinen a pagar les hores de dedicació d'un coordinador de les pràctiques dintre de l'equip docent i 65€ es dediquen a pagar la figura del *intermediary*, un coordinador de la comunitat, generalment d'organitzacions socials, encarregat d'establir vincles entre els centres de secundària i les entitats socials de la localitat perquè els alumnes puguin desenvolupar els seus projectes. A Holanda hi ha uns 300 intermediaris. Els ajuntaments, per la seva part, designen els intermediaris, estableixen els contractes entre els centres educatius i les entitats socials, assumeixen les assegurances dels joves quan aquests surten de l'institut i es responsabilitzen de la continuïtat dels projectes i de la promoció del voluntariat a escala local.

És massa aviat per avaluar l'impacte que ha tingut a Holanda aquesta mesura a l'educació secundària, però ja s'han fet evidents l'elevat grau de satisfacció dels estudiants i molts projectes d'alta qualitat educativa i social. D'altra banda, caldrà entomar uns quants reptes: les connexions curriculars; la solidesa de les relacions escola-entitat social; el finançament, que actualment no contempla cap compensació per a les associacions; la prevenció de la dispersió originada per la gran diversificació de possibilitats; el poder trobar realment pràctiques significatives per a tot l'alumnat i, especialment, la necessitat de superar la percepció estrictament didàctica del professorat per una visió més filosòfica.

Espanya

A Espanya, tot i la tradició solidària de moltes escoles i universitats, no es comença a difondre el concepte d'aprenentatge servei fins el 2002. D'una banda, AEVOL (Asoci-

(14) www.servicelearning.org [accés: 22.11.2011].

(15) http://wetten.overheid.nl/BWBR0023969/geldigheidsdatum_26-05-2010 [accés: 22.11.2011].

ación Española de Voluntariado) i, posteriorment, una altra entitat hereva de l'anterior, el Forum Cívico Educativo, comencen a divulgar el concepte a través d'accions formatives adreçades al professorat. Ambdues entitats ja no existeixen a dia d'avui.

D'altra banda, a Catalunya va quallant des del 2003 un col·lectiu de persones i entitats que veuen la potència de l'APS i decideixen endegar un procés de reflexió per veure com podrien escampar l'aprenentatge servei a Catalunya. En aquest nucli hi ha persones de l'ICE i del GREM de la Universitat de Barcelona, de l'Àrea d'Educació de la Diputació de Barcelona, de la Fundació Catalana de l'Esplai i de la Fundació Jaume Bofill. El setembre del 2005 es constitueix i es presenta públicament el Centre Promotor d'APS com a organisme inicialment sense identitat jurídica pròpia, però acollit i liderat per la Fundació Jaume Bofill. Amb el temps, s'afegeixen altres entitats al grup coordinador: la Federació de Moviments de la Renovació Pedagògica i la Fundació Escola Cristiana. I el Centre rep l'adhesió institucional del Departament d'Educació, la Diputació de Barcelona i l'Ajuntament de Barcelona.

El 2007 es crea la Fundación Zerbikas al País Basc, promoguda per tres entitats socials: Fundación EDEX, Fundación Vivir sin Drogas i la Federación SARTU, i a final de 2008 aquestes dues iniciatives territorials es troben per primer cop a Portugalete (País Basc) amb la Fundación Tomillo de Madrid, i enceten un camí de col·laboració i transferència de coneixement.

A partir de 2009, la difusió de l'aprenentatge servei a Espanya rep el suport de la Red Ashoka, que atorga una beca de tres anys a una persona vinculada al Centre Promotor APS i a Fundación Zerbikas perquè continuï la difusió a l'estat. Aquesta difusió està consistint en col·locar l'APS en el cor de les organitzacions ja existents en cada territori o Comunitat Autònoma, estimulant que ho identifiquin com a útil per a les seves finalitats, i vulguin promoure'l més enllà del seu propi àmbit d'actuació.

Durant els últims anys s'han publicat llibres teòrics i guies pràctiques sobre aprenentatge servei, articles i monogràfics a diverses revistes especialitzades; s'han dut a terme activitats de formació i divulgació per a unes 10.000 persones; s'han començat a inventariar bones pràctiques i l'APS ha tingut presència a congressos, fòrums i mitjans de comunicació.

Altrament, les administracions públiques han començat a interessar-se, a incorporar l'APS als seus programes o a promoure polítiques públiques de promoció. Això s'ha palesat en àmbits tan diversos com el seminari d'ajuntaments de la Diputació de Barcelona; el currículum d'Educació per a la Ciutadania a Catalunya; el Estatuto del Estudiante Universitario¹⁶; el Programa de Educación para el desarrollo de la Junta de Andalucía¹⁷; o l'organització, per part de la FEMP —Federación Española de Municipios y Provincias— del primer curs sobre aprenentatge servei per a regidors i tècnics de l'administració local i provincial¹⁸.

A finals de 2010 es constitueix la *Red Española de Aprendizaje-Servicio*, sobre la base dels nuclis territorials que havien aparegut en els darrers anys. Actualment hi ha

(16) Real Decreto 1791/2010, de 30 de diciembre, por el que se aprueba el Estatuto del Estudiante Universitario.

(17) Decreto 355/2010, de 3 de agosto, por el que se aprueba el Programa Operativo de Educación para el Desarrollo 2010-2012.

(18) <http://www.goblonet.es/cursos/show/11060educ1>[accés: 22.11.2011].

nuclis promotors d'APS en 11 comunitats autònomes i una xarxa específica del professorat universitari, la xarxa APS(U).

Figura 7.
Constitució de la Red Española de Aprendizaje-Servicio a Portugalete, País Basc, el novembre de 2010

La definició d'aprenentatge servei que s'està difonent a Espanya és l'elaborada pel Centre Promotor Aprenentatge Servei: «És una proposta educativa que combina processos d'aprenentatge i de servei a la comunitat en un sol projecte ben articulat en el qual els participants es formen tot treballant sobre necessitats reals de l'entorn amb la finalitat de millorar-lo».

Contemplant l'evolució des del 2003, cal concloure que el primer sector a mobilitzar-se per l'APS a Espanya ha estat el sector social. Aquest ha involucrat, en segon lloc, al sector educatiu i, finalment i en tercer lloc, s'ha arribat a despertar l'interès de l'administració pública.

Aquest procés va arrencar quasi simultàniament a la posada en marxa de l'assignatura d'Educació per la Ciutadania en l'educació obligatòria i del desplegament del Pla Bolonya en la formació universitària. Ambdós factors han centrat l'atenció en la formació de les competències, de manera que el sector educatiu ha pogut percebre l'APS com a metodologia educativa coherent.

Malgrat que els processos d'innovació en educació solen ser lents, és destacable la velocitat amb que s'han multiplicat les experiències, les formacions o les publicacions sobre APS. Això probablement confirma la hipòtesi que a Espanya hi havia una bona base per treballar: molts centres educatius amb tradició d'activitats solidàries i moltes entitats socials amb propostes cap al món educatiu. El que no s'havia desvetllat fins ara era la necessitat de traçar el vincle, el «cercle virtuós» que suma èxit educatiu i compromís social.

A tall de cloenda

Malgrat les dificultats per tenir una idea clara de l'abast de l'aprenentatge servei arreu del món, perquè no sempre se l'anomena així i no sempre apareix nítidament la seva frontera amb altres pràctiques com ara el voluntariat o el servei cívic, és evident que es tracta d'una estratègia educativa en desenvolupament accelerat. A què es deu aquesta expansió? Avancem algunes hipòtesis.

En alguns països l'aprenentatge servei encaixa amb una arrelada convicció del deute moral que els estudiants contreen en tant que ciutadans. Aquesta convicció, lluny d'afeblir-se, és avui un clam generalitzat.

D'altra banda, l'APS representa una innovació educativa coherent amb la necessitat dels centres educatius d'obrir-se a la comunitat, i aquesta necessitat és cada cop més sentida en una societat complexa, plena de reptes difícils d'abordar si no és amb col·laboració i treball en xarxa entre els agents educatius i socials.

Finalment, cal tenir en compte que amb el temps s'ha generat molta recerca, en particular en els Estats Units, i aquesta confirma els bons resultats i alta satisfacció de l'aprenentatge servei tant des del punt de vista de les matèries troncal com del desenvolupament personal: motivació, autoestima, compromís.

Referències

- Benavides, E., *Programa de Formación Ciudadana*. Presentació en powerpoint Tecnológico de Monterrey, gener 2007.
- Elicegui, P.; Eroles, D. i Cruz, P. (2007) «Visibilidad y reconocimiento de la solidaridad estudiantil: los casos de Chile, Brasil y Argentina», *Servicio Cívico y Voluntariado en el Siglo XXI*. Buenos Aires, Service Enquiry, segon volum.
- Instituto Tecnológico y de Estudios Superiores de Monterrey (2006) *La transformación del servicio social comunitario*. Monterrey.
- James, W. (1906) *The Moral Equivalent of War* a Burkhardt F., Bowers F. i Skrupskelis I. (eds.). *The Works of William James*. Harvard University Press, Cambridge MA, 1982, IX, p. 162-173.
- Kielsmeyer, J. (2010) «Reclaiming the Learning in Service-Learning», *Growing to Greatness 2010*. Saint Paul Minnesota, National Youth Leadership Council.
- Ministerio de Educación Nacional de Colombia (1996) Resolución núm. 4210 por la cual se establecen las reglas generales para el funcionamiento y la organización del servicio social estudiantil obligatorio.
- Ochoa, E. (2010) *Aprendizaje-servicio en América Latina: apuntes sobre pasado y presente*. Revista Tzhoecoen. Chiclayo, Perú, Universidad Señor de Sipan.
- Spring, K.; Grimm Jr. R. i Dietz, N. (2008) *Community Service and Service-Learning in America's Schools*. Washington DC, Corporation for National and Community Service, Office of Research and Policy Development.
- Tapia, M. N. (2003) «Aprendizaje-servicio en Argentina». *Servicio Cívico y Voluntariado en el Siglo XXI* (primer volum). Cape Town, Service Enquiry.
- Tapia, M. N. (2006) *Aprendizaje y servicio solidario*. Buenos Aires, Ciudad Nueva.
- Tapia, M. R. (2007) «Aprendizaje-servicio en instituciones educativas y organizaciones juveniles: un itinerario común». *Servicio Cívico y Voluntariado en el Siglo XXI* (segon volum). Buenos Aires, Service Enquiry.

El APS en el mundo: una visión comparativa

Resumen: El panorama mundial del aprendizaje servicio es bastante complejo entre otros motivos porque su origen y desarrollo se mezcla con la práctica del servicio comunitario de los estudiantes o el voluntariado. De lo que se puede hablar con una cierta seguridad es del nivel de «institucionalización» o implantación reglada que el APS tiene en diferentes países, dado que ésta viene documentada por leyes, decretos u otras normativas diversas. Para tener una visión de la heterogeneidad —y a la vez riqueza de matices— del APS en el mundo, el artículo repasa seis países con planteamientos no coincidentes: México, Estados Unidos, Argentina, Colombia, Holanda y España.

Palabras clave: aprendizaje-servicio, servicio comunitario, voluntariado

L'APS dans le monde : une vision comparative

Résumé : Le panorama mondial de l'apprentissage service (APS) est tout à fait complexe entre autres raisons parce que son origine et son développement sont mêlés à la pratique du service communautaire des étudiants ou des bénévoles. On peut cependant parler avec une grande sécurité du niveau d'institutionnalisation ou d'implantation réglementée de l'APS dans différents pays, compte tenu du fait que celui-ci est documenté par des lois, des décrets ou d'autres réglementations diverses. Pour avoir une vision de l'hétérogénéité de l'APS —et en même temps de la richesse de ses nuances— dans le monde, l'article fait référence à six pays qui ont des manières de l'envisager qui ne coïncident pas : le Mexique, les États-Unis, l'Argentine, la Colombie, les Pays-Bas et l'Espagne.

Mots-clés : apprentissage service, service communautaire, bénévolat

SL worldwide: a comparative view

Abstract: The worldwide perspective of service learning (SL) is complex because its roots and development were mixed with the practice of student community service or voluntary work, among other things. However, one can talk with a certain confidence of the level of institutionalisation or regulated implementation of service learning in different countries, as this can be traced in laws, decrees and other types of regulation. To get an idea of the heterogeneous nature —and the wealth of variations— of SL around the world, the article looks at six countries with divergent approaches: Mexico, the US, Argentina, Colombia, the Netherlands and Spain.

Keywords: service learning, community service, voluntary work